

«Погроза» в Кримінальному кодексі України та її особливості

“Threat” in the Criminal Code Ukraine and features

Катерина Катеринчук

Ключові слова:

тілесні ушкодження, побої, погроза, насильство, шкода, життя, здоров'я.

Key words:

bodily injury, beatings, threats, violence, harm, life and health.

Постановка проблеми. У Кримінальному кодексі України¹ (надалі – КК України) законодавець у статтях передбачає кримінальну відповідальність за застосування погроз до особи. Це насамперед простий склад злочину (ч. 1 ст. 129, ст.ст. 280, 350, 405 КК України та ін.) або статті, де кваліфікуючою або особливо кваліфікуючою ознаками є «погроза». Однак український законодавець також виокремлює певні види погроз: «погроза побоїв», «погроза тяжких тілесних ушкоджень», «погроза застосувати насильство, небезпечне для життя чи здоров'я», «погроза застосувати насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я», «погроза тілесних ушкоджень», «погроза заподіяння шкоди здоров'ю», «погроза застосування фізичного насильства» та «погроза насильством». Використовуючи таку кількість видів погроз, законодавець не повною мірою надає їм роз'яснення у Постановках Пленуму Верховного Суду України або інших підзаконних нормативно-правових актах. Саме тому дослідження окресленого питання викликає дискусії серед науковців, а також суперечки на практиці.

Стан дослідження проблеми. Дослідженням цього питання займалися українські та зарубіжні вчені, зокрема П.П. Андрушко, Р.Ш. Бабанла, Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, В.І. Борисов, Л.П. Брич, Л.Д. Гаухман, Т.А. Денисова, В.П. Ємельянов, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, Р.Д. Шарапов, С.С. Яценко та ін.

Метою статті є дослідження особливостей певних видів погроз, що визначенні Кримінальним кодексом України як злочинні, та пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства про кримінальну відповідальність.

Виклад основного матеріалу. Однією з обов'язкових ознак злочину є наявність його в КК України – *nullum crimen sine lege* (немає злочину без вказівки в законі). Саме тому наводиться вичерпний перелік злочинів КК України, тобто кримінальній відповідальності та покаранню підлягає особа, що вчинила винне протиправне діяння. Це положення також впливає з Основного Закону – Конституції України²: «ніхто не може відповідати за діяння, які під час їх вчинення не визнавались як злочин» (ч. 2 ст. 58). Ця ознака злочину, на нашу думку, має важливе значення як для теорії, так і для практики, бо криміналізує або декриміналізує те чи інше діяння. Так, наприклад, у КК України передбачена відповідальність за погрозу вбивством (ст. 129), а за погрозу заподіяння тілесних ушкоджень такої відповідальності не передбачено у чинному КК України. Однак аналіз кримінальних справ за цією статтею та іншими злочинами проти здоров'я особи дає можливість стверджувати, що в деяких випадках до потерпілої особи застосовувалися не лише погрози вбивством, а й погрози заподіяти тілесні ушкодження. Саме тому виникла потреба дослідити це питання, порівнявши кримінальні кодекси деяких пострадянських держав (Республіки Молдови, Російської Федерації та Республіки Білорусь).

У кримінальних кодексах сусідніх держав привертає увагу той факт, що зміст і кількість злочинів, які посягають на здоров'я особи, різні. Це стосується статті, що передбачає кримінальну відповідальність

¹ Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

² Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

за погрози. Так, КК Республіки Молдови³ у ст. 155 передбачено кримінальну відповідальність за погрозу вбивством, спричинення тяжкого тілесного ушкодження або іншої шкоди здоров'ю; у КК Російської Федерації⁴ – за погрозу вбивства, спричинення тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 119). КК України у ст. 129 передбачає кримінальну відповідальність лише за погрозу вбивством, а КК Республіки Білорусь⁵ узагалі не містить аналогічних норм.

Отже, аналізуючи положення кримінальних кодексів щодо злочинів, які посягають на особисту безпеку людини, чітко вирізняються їхні відмінні риси. По-перше, КК Республіки Молдови та Російської Федерації встановлюють відповідальність не лише за погрозу вбивством, а й за погрозу нанесення тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 119 КК Російської Федерації) або спричинення тяжких тілесних ушкоджень, іншої шкоди здоров'ю (ст. 155 КК Республіки Молдови). По-друге, лише КК України зазначає, що погроза повинна бути реальною, тобто в особи є підстави вважати, що ця погроза буде виконана. Така конкретизація впливає із того, наскільки серйозно потерпілим сприймається ця погроза. Звісно, на цей факт впливають різні обставини: наявність зброї, місце, час, обстановка, присутність чи відсутність інших людей, характер взаємовідносин між особою, що погрожує, і потерпілим та ін.

Іншою відмінною ознакою цих статей є те, що КК Російської Федерації у ст. 119 передбачає кваліфікуючі ознаки такого складу злочину – те ж діяння, заподіяне з мотивів політичної, ідеологічної, расової, національної або релігійної ненависті чи ворожнечі або з мотивів ненависті чи ворожнечі стосовно якої-небудь соціальної групи (ч. 2). А у КК України в ч. 2 ст. 129 також вони зазначені – те саме діяння, вчинене членом організованої групи або з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Стаття 155 КК Республіки Молдови кваліфікуючих ознак не має.

Відповідно до вищезазначеного необхідно зробити такі висновки. Особливості аналізованих статей у тому, що лише КК Російської Федерації та Республіки Молдови передбачають погрозу насильством, що посягає на життя та здоров'я особи. Крім того, ці статті, на відміну від КК України, не конкретизують реальності такої погрози. Певні ускладнення щодо розуміння «погроз» виникає у ч. 2 ст. 147 (захоплення заручників) КК України. Кваліфікуючі ознаки цієї статті зазначають про застосування погрози знищити людей. Аналіз спеціальної літератури доводить, що це випадки, коли особі (або декільком особам) погрожують убивством.

У КК України також передбачені статті, у яких є виникнення загрози спричинення певної шкоди – делікти створення небезпеки (делікти поставлення у небезпеку). Такі злочини передбачені в різних розділах Особливої частини КК України, крім того, як зазначалось нами раніше, вони містять різну термінологію. Не викликають ускладнень випадки, коли в статтях КК України законодавцем прямо передбачено, на що спрямована погроза, а саме: погроза побоїв, використовується цей термін лише один раз у ст. 405 КК України або погроза тяжких тілесних ушкоджень – це ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206-1, ст. 350, ч. 2 ст. 355 КК України.

Двоє розуміння викликають терміни, які чітко не визначають вид можливого виникнення загрози спричинення шкоди здоров'ю особи. До них можна віднести такі терміни: погроза застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я (ч. 3 ст. 149, ч. 1 ст. 187 КК України). Так, наприклад, у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» під час роз'яснення термінології зазначено, що це погроза заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки (п. 12)⁶. У спеціальній літературі щодо цього терміна зазначено, що «погроза застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, має місце у випадках, коли на потерпілих осіб чиниться психологічний тиск із висловлюванням реальної готовності негайного застосування такого насильства через вислови, жести, письмові повідом-

³ Уголовный кодекс Республики Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lex.justice.md/ru/331268/>.

⁴ Уголовный кодекс Российской Федерации № 63-ФЗ от 13.06.1996 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ug-kodeks.ru/>.

⁵ Уголовный кодекс Республики Беларусь № 407-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_.

⁶ Просудову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09?nreg=v0010700-09&find=1&text=%EF%EE%E3%F0%EE%E7%E0+%ED%E0%F1%E8%EB%FC%F1%F2%E2%EE%EC&x=10&y=7#w114>.

лення»⁷. Отже, як бачимо, в наведеному роз'ясненні немає чітких ознак, які встановлюють особливості такого виду погрози, визначені можливі способи, що ніяким чином не вплинуть на формулу кваліфікації.

Інший термін – це погроза застосувати насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я; він сім разів зустрічається у КК України: у частині 2 статей 149, 186, 206, 289, 308, 312.

Погроза тілесних ушкоджень (ст.ст. 280, 405 КК України) – це залякування заповідати фізичну шкоду (тілесні ушкодження будь-якого характеру і ступеня тяжкості та нанесення побоїв)⁸. Під час вивчення судової практики нами не було виявлено випадків, коли погроза заповідати тілесні ушкодження була конкретизована, тобто ступінь тяжкості тілесних ушкоджень (тяжкі, середньої тяжкості або легкі). Про це свідчать судові вироки з кримінальних справ: «солдат, діючи на порушення зазначених вище вимог законодавства, погрожував заповіданням тілесних ушкоджень начальникові – заступнику командира військової частини у зв'язку з виконанням ним обов'язків із військової служби»⁹.

Наступний вид погроз – це погроза заповідання шкоди здоров'ю (ч. 1 ст. 346 КК України); має місце тоді, коли погрожують побоями, заповіданням тілесних ушкоджень будь-якого ступеня тяжкості¹⁰. На нашу думку, терміни «погроза заповідання шкоди здоров'ю» та «погроза тілесних ушкоджень» є синонімічними. Не є винятком і ч. 1 ст.ст. 152, 153 КК України, де законодавець зазначає про погрозу застосування фізичного насильства. Під погрозою застосування фізичного насильства як способу подолання чи попередження опору потерпілої особи слід розуміти залякування її застосуванням такого насильства до неї і(або) до іншої людини, доля якої потерпілій не байдужа (родича, близької особи), що може полягати у висловлюваннях, жестах, демонструванні зброї або предметів, які можуть бути використані для нанесення тілесних ушкоджень, предметів, що імітують зброю, які потерпіла особа сприймає за справжню зброю, чи інших діяч¹¹ або вбивством, заповіданням тілесних ушкоджень, зараження хворобою¹².

Найбільш поширеним у КК України є термін погроза насильством (ч. 2 ст. 150-1, ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 162, ст. 174, ч. 1 ст. 189, ч. 1 ст. 206, ч. 1 ст. 258-1, ч. 3 ст. 297, ч. 1 ст. 303, ч. 3 ст. 342, ч. 1 ст. 345, ч. 1 ст. 345-1, ч. 1 ст. 355, ч. 2 ст. 365, ч. 1 ст. 377, ст. 386, ч. 2 ст. 393, ч. 1 ст. 398). Цей термін зустрічається дев'ятнадцять разів у диспозиціях статей Особливої частини КК України. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» дає роз'яснення, що під погрозою насильством слід розуміти погрозу заповідання потерпілому побоїв чи тілесних ушкоджень¹³. Отже, терміни «погроза насильством», «погроза заповідання шкоди здоров'ю» та «погроза застосування фізичного насильства» пропонуємо вважати синонімічними.

Висновки. Пропонуємо внести зміни до КК України щодо криміналізації погрози заповідання тілесних ушкоджень особі, її близьким або родичам, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози, у ч. 1 ст. 129. Також доповнити ч. 2 ст. 129 КК України кваліфікуючою ознакою – погроза вбивством особі, її близьким або родичам, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози.

⁷ Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : [навч. посіб.] / за заг. ред. В.В. Коваленка ; за наук. ред. О.М. Джузи та А.В. Савченка. – К. : Атіка, 2011. – С. 109, 182 ; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-е вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 518.

⁸ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-е вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 1169 ; Кримінальне право (Особлива частина) : [підруч.] / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – 2-ге вид. – К. : ВД «Дакор», 2013. – С. 718.

⁹ Рішення Великоновосілківського районного суду Донецької області у справі № 220/1527/14-к від 21.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41488994> ; Рішення Дружківського міського суду Донецької області у справі № 229/3562/14-к від 29.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42917721>.

¹⁰ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-е вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 998 ; Кримінальне право (Особлива частина) : [підруч.] / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – 2-ге вид. – К. : ВД «Дакор», 2013. – С. 578.

¹¹ Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30.05.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.

¹² Кримінальне право (Особлива частина) : [підруч.] / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – 2-ге вид. – К. : ВД «Дакор», 2013. – С. 314.

¹³ Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 26.06.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92?nreg=v0008700-92&find=1&text=%EF%EE%E3%F0%EE%E7%E0+%ED%E0%F1%E8%EB%FC%F1%F2%E2%EE%EC&x=7&y=5#w13>.

У ч. 2 ст. 147 (захоплення заручників) КК України внести корективи, замінивши «погроза знищення людей» на «погрозу вбивством».

Як бачимо, КК України містить статті, в яких основний або кваліфікований склад злочину вміщує певний вид погроз (погроза побойів, погроза тяжких тілесних ушкоджень, погроза застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, погроза застосувати насильство, що не є небезпечним для життя чи здоров'я, погроза тілесних ушкоджень, погроза заподіяння шкоди здоров'ю та погроза насильством). Деякі з погроз мають чіткі «межі», тобто конкретизовані законодавцем, інші є «розмитими», а їх встановлення викликає ускладнення. Крім того, лише в поодиноких випадках Постанови Пленуму Верховного Суду України надають їм роз'яснення, але навіть це не спрощує ситуацію. Тому підтримуємо думку інших науковців, що необхідно «уніфікувати види погрози в чинному Кримінальному кодексі України таким чином: формулювання «погроза насильством, що не є небезпечним для життя», замінити на «погроза насильством», а «погроза насильством, що є небезпечним для життя» замінити формулюванням «погроза вбивством або іншим фізичним насильством»¹⁴.

Анотація

У статті аналізуються питання щодо встановлення кримінальної відповідальності за погрозу заподіяння тілесних ушкоджень як самостійного злочину. Здійснюється аналіз видів погроз за Кримінальним кодексом України.

Summary

The paper analyzes issue of establishing criminal liability for bodily injury threat as an independent crime. The analysis of threatened species under the Criminal Code of Ukraine.

Використана література:

1. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Уголовный кодекс Республики Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lex.justice.md/ru/331268/>.
4. Уголовный кодекс Российской Федерации № 63-ФЗ от 13.06.1996 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ugkodeks.ru/>.
5. Уголовный кодекс Республики Беларусь № 407-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://etalonline.by/?type=text&rgnum=НК9900275#load_text_none_1_.
6. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09?nreg=v0010700-09&nd=1&text=%EF%EE%E3%F0%EE%E7%E0+%ED%E0%F1%E8%EB%FC%F1%F2%E2%EE%EC&x=10&y=7#w114>.
7. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : [навч. посіб.] / за заг. ред. В.В. Коваленка ; за наук. ред. О.М. Джужи та А.В. Савченка. – К. : Атіка, 2011. – 648 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-е вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – 1316 с.
9. Кримінальне право (Особлива частина) : [підруч.] / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – 2-ге вид. – К. : ВД «Дакор», 2013. – 786 с.
10. Рішення Великоновосілківського районного суду Донецької області у справі № 220/1527/14-к від 21.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41488994>.
11. Рішення Дружківського міського суду Донецької області у справі № 229/3562/14-к від 29.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42917721>.

¹⁴ Бабанли Р.Ш. Погроза вбивством: значення та місце в системі кримінального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Р.Ш. Бабанли ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2010. – С. 15.

12. Кримінальне право (Особлива частина) : [підруч.] / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – 2-ге вид. – К. : ВД «Дакор», 2013.
13. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 30.05.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.
14. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 26.06.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92?nreg=v0008700-92&find=1&text=%EF%EE%E3%F0%EE%E7%E0+%ED%E0%F1%E8%EB%FC%F1%F2%E2%EE%EC&x=7&y=5#w13>.
15. Бабанли Р.Ш. Погроза вбивством: значення та місце в системі кримінального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Р.Ш. Бабанли ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2010. – 18 с.

Катерина Катеринчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового юридичного інституту
Національного авіаційного університету